

L'APROFITAMENT DEL BOSC: DE L'ÈPOCA MEDIEVAL A COMENÇAMENTS DEL S. XX

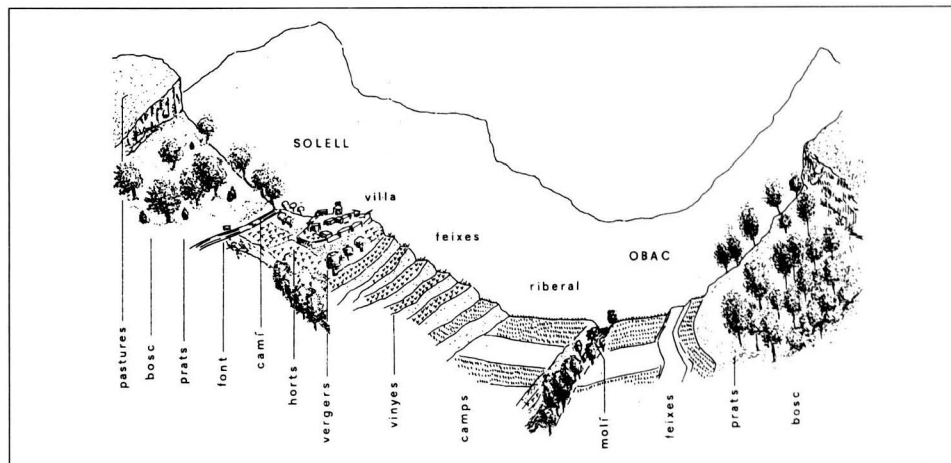
Rosa Serra

» Un dels aspectes més oblidats en els estudis de la història del nostre passat és el relacionat amb el paisatge. Tanmateix, si volem saber una mica com vivia realment la gent, en una època determinada, no tenim més remei que endinsar-nos en el coneixement de l'hàbitat i del paisatge natural o alterat que envolta els homes i les dones...». Amb aquestes paraules de Jordi Bolós i Masclans (1), un dels medievalistes que més ha treballat en l'estudi de l'època medieval a la nostra comarca, intentarem avaluar la importància que han tingut els boscos de la comarca per la gent que hi ha viscut des de l'època medieval fins al segle XIX, un llarg període de temps que sovint s'anomena l'època pre-industrial.

El bosc als primers segles medievals:

A partir de l'anàlisi dels pol·lens trobats en estrats antics a la zona de l'Alta Cerdanya i de l'Alt Ripollès, s'ha pogut deduir que al llarg dels 2.000 darrers anys, la proporció de boscos i prats ha variat força, i que al llarg d'aquest període la reculada més forta del bosc cal situar-la a l'entorn de l'any 800, i també als segles XVII i XVIII. Són dues èpoques en les quals l'expansió del conreu de cereals i de la vinya és molt forta, èpoques en les quals cal guanyar terres al bosc. L'home és l'encarregat de transformar profundament el paisatge natural, de convertir-lo en paisatge agrari per abastir les necessitats d'una població creixent que es concentra molt a la muntanya.

Ens aquests segles reculats de l'època medieval (s. IX-X) quan l'Alt Berguedà és ple de pagesos que viuen dispersos en vil·les envoltades de feixes i de camps de cereals i de vinyes, l'artigatge (crema periòdica del bosc de cara al conreu) era molt important, tant que hem d'imaginar un paisatge gairebé desforestat. El conreu de la vinya s'estengué

El paisatge de l'Alt Berguedà a l'entorn de l'any 1000 no deuria ésser gaire diferent a aquest esquema ideal d'una vall del Ripollès pels mateixos anys. DIBUIX: JORDI BOLÓS.

arreu de la comarca i el trobem documentat des del s. IX i X a llocs que avui ens semblen tan poc adequats com Gisclareny, Brocà, Borredà, Lillet i Castellar de N'Hug. També ho avalen les restes arqueològiques, ja per segles més avançats de l'època medieval (2). Pels emprius (prats i boscos de les muntanyes) pasturaven els ramats dels pagesos i, en alguns llocs, els dels grans senyors. Del bosc, documentat genèricament com a *silva o bosco* se'n treia la fusta necessària per a fer cases o per a cremar a la llar de foc. Aquest és el paisatge que devia existir a l'entorn de l'any 1000 a les zones pirinenques de Catalunya, concretament a la Cerdanya, el Ripollès, l'Alt Urgell, Andorra, el Pallars, la Ribagorça i també a l'Alt Berguedà.

Jordi Bolós i Victor Hurtado han estudiat el paisatge de la vall del Ripollès a l'entorn de l'any 1000, un paisatge que de ben segur deuria ésser molt semblant al de l'Alt Berguedà. »Dalt de la muntanya, en alguns petits altiplans hi havia zones de pastura. Els boscos dels vessants, segurament, devien servir, també, en part, com a lloc de pastura de cabres, de porcs, d'ovelles, etc. Segurament, prop dels llocs d'habitatge hi

devien haver prats de dall, horts i vergers o fruiterals. Una vil·la o vilar, en aquesta zona, pensem que podia ésser formada, per exemple, per una dotzena de casetes, amb llurs corts, closos, graners, a mitja muntanya. Al llur dessota s'estenien feixes i camps. Algunes d'aquestes feixes eren destinades a plantar-hi vinyes. En el mateix vinyer hi podia haver un trull o premsa, per a fer vi. La zona més fèrtil del fons de les valls devia ésser convertida en camps que, en part, devien ésser sembrats de cereals d'hivern, en part de cereals d'estiu o de llegums i, potser, alguns devien restar en guaret. El molí... situat al curs d'aigua, era un cobert amb una mola i un rodet» (3). I és que associar aquest hipotètic paisatge del Ripollès a l'Alt Berguedà no costa gens, només cal repassar la documentació del s. IX, X i XI.

A les zones de muntanya mitjana i a les planes, la situació deuria ser semblant, sobretot a les èpoques de repoblació, que al Baix Berguedà comencen als últims anys del segle IX i s'allarga durant tot el s. X i XI. Es tracta d'un poblament aïllat, de masies disperses enmig de petites clarianes del bosc que es van eixamplant a mida que avancen

els anys i s'intensifica el conreu; un paisatge plegat de castells, torres de guaita, esglésies i monestirs.

El creixement demogràfic experimentat al llarg del s. XII i XIII permet l'aparició dels primers nuclis urbans (Berga, Gósol, Bagà, La Pobla de Lillet, Castellar de N'Hug, Faners, Puig-reig i Gironella) gràcies a la concessió, per part dels senyors, de les cartes de poblament i de franqueses, al mateix temps que és evident el creixement del poblament rural, l'aparició de més i més masies i masoveries arreu.

A les cartes de poblament de Bagà (1233), La Pobla (1297) i Castellar de N'Hug (1292), els barons de Pinós i de Mataplana otorgaven el lliure ús de les pastures, aigües, boscos i dret a fer llenya als seus habitants, molt especialment pel servei del bestiar, llibertats i franqueses que a la baixa edat mitjana mantenien però ja amb certes limitacions. No costa gens d'imaginar-se el paisatge que hi havia a l'entorn de masies i de nuclis urbans, un paisatge agrari que no fa més que créixer en detriment del bosc que cada cop és més explotat: la tala de fusta per la construcció d'habitatges, per la llenya, per la indústria medieval (molins, fargues, etc.) i per tot el món dels oficis que mica a mica va creixent als nuclis urbans (boters, fusters, torners, etc.)

A partir del s. XI l'augment dels ramats va fer que s'iniciés una cursa frenètica per a la possessió de terres de pastura i l'aparició de la transhumància. Els grans monestirs catalans del Pirineu i del Pre-pirineu (Cuixà, Canigó, Ripoll, Sant Joan de les Abadeses, Tavèrnoles, St. Llorenç prop Bagà, Sant Jaume de Frontanyà, Serrateix, etc.) primer i després els de la Catalunya Nova (Poblet i Santes Creus) van començar a buscar pastures adients pels seus ramats, cada cop més grans. Els monestir de Poblet i Santes Creus, situat en una zona climàtica on a l'estiu els mancaven pastures, van posar els

seus ulls als grans prats de la Cerdanya i del Berguedà. Cap al 1163 Santes Creus i cap al 1169 Poblet, comencen a comprar pastures als senyors de la comarca: el Pinós, els Mataplana, els Berga, els Peguera (4).

La necessitat de traslladar els grans ramats d'ovelles i de vaques fa néixer les carrerades, una impressionant xarxa de camins que no havien d'estorbar els camps de conreus però que necessitaven una important infraestructura: abundor d'aigües per a abeurar el bestiar, aliment suficient per als dies que durava el trajecte, espais per sojornar,... tot això a més de camins amples (molt més amples que no pas els camins de pas, d'unes 50 o 60 passes), punts de trobada i de concentració de bestiar, pobles de pastors, barraques, etc. Tot això en detriment del bosc, com també les zones de pastura que cada cop havien de ser més grans, com més nombrosos els pastors.

El bosc a la baixa Edat Mitjana

L'explotació del bosc a l'època baix medieval i als primers segles moderns queda ben reflectida en les entenedores paraules de Marc-Aureli Vila (5): «L'explotació de les formacions forestals era del tot indispensable per a la vida domèstica i econòmica de la gent del nostre país. Hi ha testimonis més que suficients -les llars de foc, els forns de pa, els forns de terrissa, els forns de teules, rajoles i maons, els forns de vidre, les fargues on es treballava el mineral de ferro... -per a dir que la llenya i el carbó vegetal foren intensament utilitzats arreu de Catalunya al llarg dels segles que s'escolen entre el XIII i el XVII; i més enllà».

Del bosc s'aprofitava tot: pinyes i clofolles d'ametlles i avellanes per encendre el foc, (fins i tot els pinyols de les olives, un cop extret l'oli en els trulls); teies de pi per il·luminar les llars domèstiques i artesanals

i per a encendre el foc; del quitrà del pi se'n feia pega per a carenar les embarcacions del litoral i per impermeabilitzar els bots de vi; per adobar les pells s'utilitzava l'escorça de pi, alzina i castanyer; rouredes i alzinars oferien glans per l'aliment dels porcs i, en època de misèria, per les persones. Vesc, castanyes, bolets, múrgoles, maduixes, ... El pastor aprofitava, millor que ningú, el bosc. Les llargues temporades que passava aïllat el feien un destre artesà de la fusta: feia tota mena d'estrís de fusta (boix, lledoner, salze) només amb l'ajuda del ganivet, des de collars pels xais i bous, fins a salers, taps de barral, culleres, pasteres, botons, flautes, ganxets, etc.

El consum de llenya fou molt important, tant per al consum domèstic com per a combustible de les activitats pre-industrials (metal·lúrgia; forns de pa, de ceràmica i d'obra, etc.). S'utilitzava per a la construcció d'habitatges i tota mena de construccions, des de barraques fins a castells, des de masies a embarcacions i mobles; també per a fer els cercols de les bótes i els barrils per al vi. Fins el s. XV gairebé la totalitat de la vaixela d'ús domèstic era de fusta, i el treball dels torners està ben documentat per Joan Serra Vilaró des del s. XIII a les baronies de Pinós i Mataplana (6). Els treballadors treballaven al bosc on, com els carboners, tenien la barraca plantada i on passaven una temporada recollint la matèria primera; prèviament havien de contractar amb el propietari del bosc el preu de la fusta. Els torners, que ja treballaven a la vila, feien moure els torns amb força de sang almenys fins ben entrat el s. XVIII. Els torners medievals feien escudellers, talladors, embuts, plates de servir, però també llits fets de faig, auró i boix.

Fusters, destralers, rollaires i serradors són noms d'oficis relacionats amb la fusta i ben diferenciats fins al s. XVIII. L'any 1356 ja és documentat un molí serrador a Josa de Cadí (7) que funcionava amb energia hidràulica, però de ben segur que n'hi havia més a la comarca, perquè de fusta se'n necessitava per a tot: per a fer els canals i els rodets, portes i finestres, bigues per les cases, els molins... Per a la il·luminació es feien servir des de l'època medieval les candeles de sèu (la cera era cara i servia per il·luminar esglésies i castells importants) i també les teies de pi.

Des del s. XIII els *Usatges* recollien disposicions i costums anteriors amb l'interès de conservar el bosc. L'*Usatge Siquis inscio* castigava al qui tallava un

Merceria

**L'
ESTRELLA**

Si es vol confeccionar el seu vestit de comunió o de casament.

Tenim patrons i complements, consultin's els patrons **burda**

Sant Antoni, 10 Tel. 821 21 69 08600 BERGA

arbre *«dels que no donen fruit devia pagar dos sous, car amb el temps poden donar gran profit. Es tractava, doncs, dels arbres que, en créixer, proporcionaven fusta per obrar i llenya. Si, un cop tallats, els troncs eren transportats, qui havia afectuat el transport els havia de lliurar juntament amb un arbre de la mateixa mena o bé havia de pagar el preu doble d'ambdós»* (8).

Del bosc també se'n treia la fusta per a fer les cintres dels arcs i voltes que cobrien esglésies i castells; per als retaules, les talles de les imatges de la Mare de Déu, les Majestats i tota la imatgeria religiosa, així com mobiliari i objectes litúrgics del llarg període medieval.

La crisi demogràfica de la baixa edat mitjana (iniciada l'any 1333 amb una crisi agrària) arribà a punts culminants amb el flagell de la pesta negra el 1348 i les successives sotragades de malalties infeccioses i desastres com els terratrèmols, la plaga de llagosta, les continuades crisis agràries. Els documents de l'època parlen de grans mortaldats que van deixar la comarca despoblada, les masies abandonades i els camps erms (9). La crisi de la baixa edat mitjana fou tan forta que els seus efectes s'arrossegaren molt anys a la nostra comarca; fou una crisi tan profunda que també va canviar el paisatge de la comarca. Als camps abandonats van créixer les herbes i amb el temps el bosc es va escampar arreu, almenys fins els primers anys del s. XVIII.

El bosc als segles moderns (s. XVI - XVIII)

Com diu Núria Sales (10) *«les grans masies-nucli impressionaven als viatges setcentistes, sobretot en la mesura que aquestes feien la seva sobtada aparició enmig de bosquíries i de vastes soledats després d'algun giravol...»*. Però malgrat aquesta imatge força generalitzada arreu, al segle XVII els boscos de la comarca comencen a minvar de nou. Les causes d'aquesta desforestació són: la pressió demogràfica (augmenta el consum de fusta i de llenya, el bosc s'utilitza com a zona de pastura i augmenten les terres de conreu, sempre guanyades al bosc) i les destrosses en temps de guerres (tant pel que representaven els anys directes durant la guerra com per les tales posteriors necessàries per a la defensa).

I la desforestació comença a avançar lentament, tal i com ho confirma un interessant document de l'any 1627. I és que la fusta ha estat el material bàsic en les

societats de l'antic règim. El bosc com a fornidor de fusta, llenya i altres productes (pastura, herbes medicinals, fruits boscos, bolets, caça...) ha estat sempre una reserva complementària de l'economia pagesa, tant en zones de petita explotació directa, com en zones d'explotació bàsicament comunal (com era la comarca aranesa i gairebé tot l'Alt Berguedà) on -com bé indicaven els il·lustrats- podia constituir l'element desencadenant del creixement econòmic.(11)

Durant els segles de l'edat moderna s'amplià la demanda social i industrial de productes procedents del bosc i no és estrany que aparegui una legislació específica sobre aquest tema, i fou Miguel de los Santos de San Pedro, bisbe de Solsona qui, exercint com a lloctinent i capità general del Principat publicà l'any 1627 unes importants ordinacions sobre matèria forestal, preocupat per la desforestació creixent del Principat i amb l'objectiu de pal·liar aquest problema (12). Una de les primeres causes de la desforestació, segons el bisbe de Solsona, és la tala de bosc per tal d'obtenir fusta per a la construcció de vaixells de guerra. Estem en una època en què la monarquia dels Àustries espanyols es veu obligada a mantenir en peu de guerra una

impressionant flota que controla no solament la Mediterrània, sinó també l'Atlàntic (la impressionant flota d'Índies) i fins i tot el mar del nord (guerres amb Holanda, França i Anglaterra).

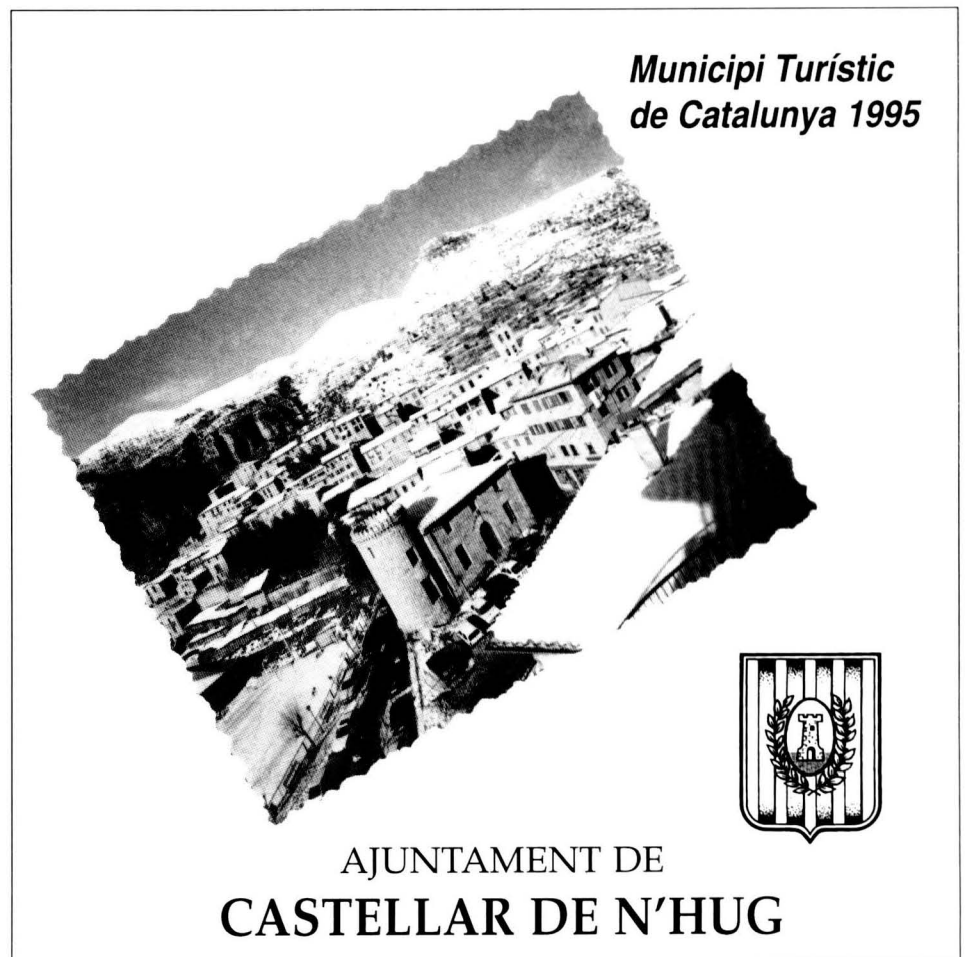
També regula l'activitat dels serradors i prohibeix exportar fusta en general i especialment l'emprada per a la fabricació de barrils, bots i portadores, i la de raigs i corbes destinats a l'elaboració de rodes de carro. El document descriu les activitats productives que es desenvolupen en els boscos catalans:

el quitrà vegetal, substància resinosa de color negrenc o vermell que s'obtenia per destil·lació de diferents tipus de llenya;

la pega, que s'elaborava a partir de la destil·lació del quitrà procedent del pi negre i s'emprava principalment per embetumar les peces de les naus en construcció i preservar-les del sol i de la humitat i que també era utilitzada pels boters;

la trementina, que s'extreia de les resines de les coníferes, generalment el pi, i era emprada pels apotecaris.

Les ordinacions del bisbe de Solsona també protegeixen els boscos davant dues activitats tradicionalment amenaçadores: l'agricultura i la ramaderia. Prohibeix la

pràctica dels formiguers per adobar les terres, les cremes de bosc per renovar pastures i fins i tot preveu la possibilitat dels incendis: «Per quant en moltes ocasions se han succehit desgracies de incendis, y se han cremat molts boschs y molt gran part de aquells, a occasio del foch, que los pastors y altres han fet, y fan de dits boschs ab notabilíssim dany de aquells: Perço... sa Excelencia diu, prohibeix, veda y mana, que ningun pastor, ni qualsevol altre persona... gose ni presumesca fer ni fer fochs dins dels sobredits boschs, ni en cent passos alreudor de aquells».

I és que el bosc esdevé una font important de riquesa per la qual sovint val la pena pleitejar (13). Des de finals del s. XVII i molt especialment durant tot el XVIII es van ampliar considerablement el nombre de terres conreades, la qual cosa provocà un retrocés important del bosc i de les pastures. Se succeïren els enfrontaments entre pagesos i ramaders, i entre pagesos i paraires i teixidors, que necessitaven adquirir llana, la matèria primera per a l'elaboració de draps, a preus baixos i això no es podia aconseguir si disminuïen les pastures i el preu de la llana s'apujava. De ben segur que els exemples documentats a Borredà poden generalitzar-se a altres contrades de la comarca, especialment a l'entorn dels nuclis urbans que tenen una important indústria llanera (Gósol, Bagà, La Pobla de Lillet, Berga, etc.).

Les grans zones de pastura restaren en mans de nobles i grans pagesos fins que la desamortització les posà a la venda i foren adquirides per particulars o per comunitats de pagesos propietaris com és el cas de bona part dels boscos de l'Alt Berguedà (Gresolet, Sant Julià de Cerdanyola, Gisclareny, Bagà, etc.) administrats des d'aleshores per les diferents Comunitats de Capmasats i Magallers o pels mateixos ajuntaments.

Al Baix Berguedà, i concretament al sector més meridional, el bosc també retrocedeix degut a l'avenç de la vinya que s'escampa per les terres marginals i a la petita propietat. Pierre Vilar ens diu que «L'Alta conca del Llobregat... l'enumeració tan llarga dels llogarrets que ens dóna el *Discurso* sobre l'Agricultura de 1780, referents a la regió del Berguedà superior i a la muntanya dels voltants de Cardona, nosaltres reconeixem no solament el tipus de poblament que ha persistit fins avui, sinó una ocupació de la terra tan densa com sobre el mapa actual. A la part meridional, la vinya i l'olivera estan en progressió; a la part septentrional, el *Discurso* creu veure una abundància particular de tota mena de bestiar: «*aunque los pastos han disminuido en toda la montaña por cultivar tierras para sembrar, por serles más útiles que la leña y el carbón de ella*».

El mateix text ens permet de saber, tot donant-nos alguns detalls sobre la caça i la pesca en aquestes regions, el moment en què els llops i els óssos estan en vies de desaparició en aquests «desers forestals».

Més a prop de les aglomeracions de la vall, entorn de Berga, entorn de Sallent, ens són precisades les formes de progressió de l'agricultura: els «emprius», drets d'ús atorgats als pobres sobre els terrenys comunals, que tendeixen a esdevenir instal·lacions permanents; en altres bandes són les artigues o rompudes espontànies» (14).

També sabem les zones on comença a dominar la vinya i l'olivera al mateix temps que retrocedeixen els cereals, i que es planten en terres marginals, en feixes guanyades al bosc; és el cas de la zona veïna de Cardona, des de Fals, Saló i Fonollosa, fins a Sant Feliu de Lluelles, Navès, Sorba i Gargallà (15). I és que el bosc és riquesa. El mateix

autor esmenta la importància que té el bosc pel Berguedà i el Solsonès, unes zones que qualifica com **país de caça abundant**, una caça que es ven a Barcelona i que proporciona una important font d'ingressos. Els pobles que proveeixen de caça la ciutat comtal són: Espinalbet, Castellar del Riu, Peguera, Fumanya, Castellfraumir, Josa de Cadí, Gisclareny, Vallcebre, Fígols, la Baells, Sant Salvador de la Vedella, Sant Climent de la Torre de Foix, Cercs, Guardiola, Sant Martí del Puig, Sant Andreu de Gréixer, Sant Martí de Brocà, Sant Julià de Cerdanyola, Sant Jaume de Frontanyà, Castell de l'Areny, Sant Romà de la Clusa, Vilada, Guardiols, Sant Quirze de Pedret, la Quar, la Portella, Olvan, Sagàs, Biure, Valldoriola, Sta. Maria de Merlès, Obiols, Casserres, Merola, Puig-reig, Viver, Serrateix, Montdarn, Montmajor, Querol, Montclar, l'Espunyola, Avià, Coforb, St. Martí de la Nou i Malanyeu; en definitiva gran part del Berguedà.

A partir de l'any 1748 tots els boscos situats a menys de vint-i-cinc llegües (138 km) de costes o rius navegables o útils per al transport de la fusta esdevenen competència del Tribunal de Marina, que s'ocupa d'administrar les tales d'arbres i de garantir la fusta necessària per la Marina, perquè s'havia de disposar d'embarcacions per dur a terme activitats mercants i guerres (16). Però la fusta de la nostra comarca arriba amb dificultats a la costa: es fa difícil fer-la arribar fins el Llobregat i riu avall fins a Manresa; surt massa cara si la comparem amb la fusta que proporcionen els boscos del prelitoral i fins i tot els boscos pre-pirinencs i pirinencs que poden enllaçar fàcilment amb els grans rius de ponent (Segre, Noguera Pallaresa, Noguera Ribagorçana).

Els productes forestals esdevenen productes comercialitzables que augmenten de valor notablement, tal i com ho demostra Vilar (17): la llenya quasi quintuplica el preu, el carbó de fusta segueix la mateixa evolució i la llenya de forn triplica el seu valor. Boscos, muntanyes, erms, deveses, pastures i prats esdevenen un patrimoni municipal ric i variat, administrat pel comú amb una densa xarxa de lligams, drets i usos i costums que es remunten a l'època medieval i que amb els canvis econòmics, demogràfics i paisatgístics són a finals del s. XVIII una gran font de conflictes: des del s. XVI hi ha arrendaments fets pels senyors jurisdiccionalment de drets i usos comunals, moltes terres que eren vinyes o camps de conreus han estat envaïdes pel bosc... (18).

LA DUANA

BAR-RESTAURANT

OBERT A PARTIR DE LES 8,30 MATÍ

SERVEI CARTA I MENU

ESMORZARS - DINARS - SOPARS - COPES

PIZZAS PER EMPORTAR

CARRER DEL ROSER, 19 08600 BERGA TEL. 822 12 86

L'exemple del carbó de llenya:

El geògraf Pau Vila va estudiar els carboners de Catalunya i els va classificar en dos grans grups: els tortosins i els cerdans; en aquest últim grup també cal incloure-hi els carboners de l'Alt Berguedà i de la Vall de Ribes. Tots, agrupats en colles d'homes, s'escampaven per la meitat nord-est de Catalunya durant els mesos d'hivern. Des de la segona meitat del s. XVIII comencen a treballar als boscos de la Depressió Central i del Pre-pirineu. L'any 1789 Francisco de Zamora va recollir en el seu Qüestionari sobre el Berguedà: «*De qué especie de árboles o de arbustos son los bosques, qué aprovechamiento se hace de ellos, si se hacen hormigueros, si se saca corcho, bellota, piñones, maderas útiles, carbón, etc., y dónde se consume*», la resposta fou: «*Los árboles que produce este partido en la parte baja son robles, encinas y pinos, y en las montañas pinos y haias. Los robles y encinas producen la bellota y se hacen maderos y carbón, los pinos y haias solamente sirven para maderos de construcción para diferentes usos y también para carbón*» (19). Deu n'hi dó!, fins i tot del pi en feien carbó!

De ben segur que la tècnica d'obtenció del carbó vegetal del s. XVIII no era pas diferent a la del XIX i del XX. Els carboners s'instal·laven en una clariana del bosc i prèviament s'havien d'entendre amb el propietari del bosc. L'escriptor Prudenci Bertrana ens descriu, d'una manera força literària, els carboners cerdans que treballaven a diferents indrets de Catalunya: «*... els carboners quasi tots eren cerdans, homes corpulents i feréstecs, amb grans mostatxos, molt cantadors i d'una frugalitat que atordia. Per tota vitualla, solien dur un sac de faves seques i un gros quarter de cansalada rànica que els durava tot l'hivern. Així que la grana se'ls afetjava al païdor, baixaven a la riera o al còrrex més proper, s'amorraven al corrent, i xarrupaven l'aigua de les neus.*

El que estalviaven en vi bo gastaven en tabac: una escafarlata pestilent que anava embolicada amb paper d'estrassa, mai de Déu no es treien la pipa dels llavis. I aquelles pipes colossals, de broc corbat i tapador de llautó, emboirava el bosc tant o més que les mateixes carboneres amb llur fumerola eterna» (20). La primera tasca era fer la barraca, perquè els carboners passaven força temporades al bosc; es construïa en un lloc arrecerat, prop de les piles. Al fons de la barraca s'hi col·locava palla per poder dormir i ben poca cosa més: saques, l'olla, uns càntirs, un calendari, les mantes,...

El segle XIX i els primers anys del XX:

L'any 1845 Pascual Madoz en el seu Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España descriu així la situació dels boscos de la comarca: «*Escepto en los rasos de Paguera, Farrus, Tubau y Plà de Añella, que solo producen pastos, en todas las montañas se encuentran estensos bosques de pinos, hayas, encinas, robles, tilos, tejos, abetos, fresnos, aceres y algunos álamos, particularmente negros: se crian diferentes arbustos é infinidad de yerbas aromáticas y medicinales; entre ellos la centaurea menor, la genciana, liquen isándico, angélica, valeriana silvestre, dulcamara y parietaria*» (21).

Però aquesta descripció, prou general, no ens ha de fer perdre de vista que amb els nous temps el bosc continua sent explorat. Segurament que és a partir del XVIII i molt especialment durant el XIX i els primers anys del XX que els boscos comarcals comencen a recular extraordinàriament. L'any 1786 Josep Comes, director de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals de Catalunya llegia una *Memoria sobre el carbón de piedra para persuadir y facilitar su uso en Cataluña* (22) en el qual

a més de ponderar la importància del carbó i relacionar les mines descobertes, exposa que les dues raons que expliquen l'endarreriment en l'explotació del carbó mineral, malgrat la seva necessitat i la manca de llenya, serien les despeses quantioses, sobretot en el cas de mines fondes. Finalment Comes es mostra preocupat per la desforestació del país i la consegüent puja del preu de la llenya.

De nou un país sense boscos, un problema comú a moltes zones del país tan plenes de bosc avui com per exemple l'Alt Berguedà o el Ripollès, on des de l'època medieval estava plena de fargues que consumien gran quantitat de carbó de llenya (l'any 1549 l'abat de Sant Miquel de Cuixà atorgà als fargaires de Bagà els meners de ferro i després la farga dels Oms a Riu de Pedra o Riu de Pendís (23)). Gràcies a l'estudi fet per Josep Noguera i Manuel Sistach sobre la mineria al Berguedà sabem que els primers intents per explotar el carbó de l'Alt Berguedà es deuen a Solanell de Foix i Farguell i Canadell vers els anys 1779 i 1780. Els interessava el carbó per a vendre'l als fargaires de Ripoll i als forns de vidre, i també per a consumir-lo a les fargues de ferro i de coure que pretenien instal·lar al peu del Llobregat.

forbosa

EMPRESA CONSTRUCTORA

Ctra. Sant Fruitós, 38

Tel. (93) 821 06 04 Fax (93) 822 09 51

BERGA

La Consolació en una postal de començaments del s. XX

ARXIU ÀMBIT.

El carbó berguedà però no es va començar a explotar fins a mitjans del s. XIX, i d'una manera més intensiva des de finals de segle. Amb l'explotació del carbó arriba a punts culminats l'explotació forestal. La mineria del carbó ha necessitat fusta fins que els moderns sistemes d'entibació de mines no van arribar, ben avançat el s. XX. Totes les empreses mineres i molt especialment la més gran de totes, «Carbones de Berga, S.A.» consumien grans quantitats de fusta per a fer les galeries i per aguantar els fronts d'explotació. Només cal observar atentament les fotografies de principis i mitjans s. XX de la impressionant plaça de la fusta de la Consolació: tones i tones de fusta davant de la boca-mina Sant Josep, de la mina Sant Romà, un important taller de fusteria i tota la impressionant infraestructura construïda per tal de traslladar la fusta al peu de la mina; l'any 1904 es va construir el telefèric de la Fusta per tal de facilitar el transport fins a la mina de la fusta que arribava pels Ferrocarrils Catalans. L'any 1917 Olano i Loizaga, propietari de les mines de Fígols, va comprar la fusta del bosc comunal de Sant Julià de Cerdanyola, propietat de la Comunitat de Capmasats i Magallers; la gran quantitat de fusta que s'havia de tallar i la difícil orografia del terreny van obligar a construir un ferrocarril forestal de via estreta i un telefèric. L'explotació intensiva d'aquest bosc va acabar l'any 1930.

En mans de Pere Pujol, la colònia del Collet subministrava, a començaments de segle XX, cinc tones de rulls i barres de fusta per a estampir les terres i assegurar les galeries de les mines de Fígols. Era fusta

d'alzina amb la qual es fabricaven també arreus de pagès i eines per la mina, així com abundant matèria primera per les carboneres escampades pel bosc (24). L'explotació del carbó de la vall de Peguera anà acompanyada de l'explotació forestal i mica a mica l'anà desplaçant fins que el 1922 l'empresa que explotava el carbó de la vall va comprar tota la fusta del bosc de Moripol (Gósol) i instal·là un llarg telefèric que unia aquest bosc amb la Vall de Peguera i des d'aquí, connectat amb el ferrocarril que l'empresa havia construït, entre els anys 1906 i 1910, fins a Cercs, la fusta arribava al peu del Llobregat. A Cercs es va construir una de les serradores més importants de la comarca, accionada per una caldera de vapor i amb vuit serres, una serradora especialitzada a tallar fusta que s'emprava en la construcció de caixes de fruita que eren venudes al País Valencià. L'any 1923 el cable aeri transportava diàriament, del Molí d'en Güell a Peguera, 40 tones de fusta tallada en troncs de fins a 12 metres de llarg; aquest telefèric va funcionar fins que un cop acabada la Guerra Civil n'esdevení propietari el comte de Fígols i aleshores, el telefèric fou desmuntat.

L'any 1905 també es va construir un telefèric de Bagà al bosc de Monnell, per tal d'explotar la fageda. La fusta era arrossegada amb cavalleries fins a la masia i d'allí, un cop tallats els troncs a la serradora hidràulica, eren traslladats amb el telefèric fins a Bagà, fins que l'explotació del bosc va acabar l'any 1910 (25).

El 10 d'abril de 1899 se celebrava per primera vegada a Berga la Festa de l'Arbre (26) amb l'assistència de l'home que va tenir la

idea d'instituir aquesta festa, Rafael Puig i Valls (Tarragona 1845-1920), i els nens i nenes de la ciutat varen plantar diferents arbres prop de les fonts del Guiu, Negre i Carot. La festa de l'Arbre es va celebrar a altres pobles de la comarca, sempre comptant amb la presència dels nens i de les autoritats. L'objectiu d'aquest enginyer forestal era el de sensibilitzar tothom sobre el greu problema de la desforestació que patia el país i fomentar el respecte pels boscos. Rafael Puig fou un home polifacètic (a més d'enginyer forestal i d'escriure diferents treballs sobre el tema, fou col·laborador de la Vanguardia, secretari de la Societat Econòmica d'Amics del País i del Consell de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888 i un dels redactors del projecte per a la construcció d'un ferrocarril de Manresa a Cardona) que, com a cap del districte forestal de Barcelona, intentà frenar el greu problema del retrocés del bosc. I és que només cal mirar atentament les velles fotografies d'arxiu de finals del s. XIX o començaments del XX!

Al costat dels petits nuclis urbans que aleshores eren els pobles de la comarca, el paisatge és desolador. També a l'entorn de les colònies industrials i no cal dir a l'Alt Berguedà. L'explotació forestal fou molt intensa i en els primers anys del s. XX no hi havia poble de la comarca que no tingués una serradora. Tomàs Nicolau, propietari d'una important serradora de Berga, va comprar la fusta dels boscos de l'Avellanet, Faia, Sant Martí del Puig i Miseracs dels termes de Bagà i Gisclareny i per facilitar-ne l'explotació va construir un ferrocarril de via estreta que va funcionar entre 1914 i la immediata postguerra. També es començaren a explotar els boscos de Sant Romà de la Clusa a l'entorn de 1915: telefèric, carretera i camins de bosc es van construir de bell nou per arribar a la preuada fusta fins l'any 1931 (27).

ACRISTALLAMENTS

VILÀ

Tota mena de vidres i cristalls

C/. Barcelona, 5 i **Ferreteria Carreras**
Pl. Sant Joan, 10
Tels. 821 20 53 i 821 01 31 **BERGA**

El bosc de Castellar del Riu es va començar a explotar pel sector de l'Aigua de Llinars: de nou ferrocarrils i telefèric van fer possible l'explotació del bosc de Sant Martí de les Canals... telefèrics, i ferrocarrils, carreters i camins, però sempre amb l'ajuda inestimable dels animals de tir i de la gent que els menava i els feia treballar. I és que déu ni dó de la importància que ha tingut l'explotació forestal des de finals del s. XIX, punt de mira dels interessos dels grans propietaris comarcals, i motiu de rivalitat i d'enfrontament. Josep Noguera ens explica que «Van ésser molt populars a Berga les cadenes que va fer posar (Rosal) per tancar la seva carretera del Roser a Fumanya, pas obligat en tancar l'Ajuntament la de cal Lluís Né. Ramon Pujol tallava fusta a la seva propietat de Castellar del Riu i la baixava amb els carros de la serradora Nicolau. Les ordres de Rosal eren, quan això es produïa, detenir els traguers. Així es feia. Ramon Pujol pagava immediatament la fiança, i a esperar la propera baixada de fusta» (28). Quantes carreteres i camins rurals no s'han fet per arribar al bosc!

Mn. Josep Armengou i Santandreu ens parla de la relació existent entre la construcció de les carreteres i l'explotació forestal a partir de l'exemple de Llinars: *Els primers anys d'aquesta centúria, D. Agustí Rosal, fabricant de Berga, amb ses despeses, construí la carretera que havia d'anar de Berga a Sant Llorenç de Morunys, però s'encallà a Llinars, i almenys ja hi ha esmerçat 625.000 ptes. (Volia vendre-la al Govern o a la Diputació, i mentrestant cobrava les pensions del cabal, imposant un pontatge d'1,50 ptes. per animal de carro). Esdevingué un pèssim negoci per a la casa Rosal. Definitivament la vengué a la Mancomunitat Catalana per 50.000 ptes.*

Mentre es treballava en la construcció de la carretera, en Garriga de Malgrat, negociant de fusta, que posseïa la propietat de Canals on hi vegetava luxuriosament l'obaga més ufana de tot Catalunya, resolgué d'explotar-la.

Bastí ací una potentíssima serradora. La volia construir a la plana de sota cal Jaques, car era més econòmic, però en Ramon Grau, àlies Ribera vell, ho destorbà amenaçant-lo de no donar-li pas, si no la bastia al lloc actual. Tot, només, per fer-li pagar 2.000 ptes per un ermot de cap vàlua, i ensem per poder construir en terreny seu un carrerot de cases raquítiques per a estatge dels obrers. La truaneria del Ribera vell fou bastant damnosa per a aquesta plana, i encara més per al Sr. Garriga.

Per a millorar l'explotació féu construir una important via fins a Canals, i un parell de cables no menys importants, un a Canals i l'altre ací.

En Garriga, gens assabentat en explotacions forestals, fou víctima de la seva inconsciència i d'ineptes i truans consellers. En trobar-se arruïnada i insolvent ho traspasà tot al seu creditor, el banquer i farmacèutic de Berga, en Josep Cardona, i après s'enredà amb els funestos Nicolau i Pujol (àlies Cameta), de Berga, els quals armaren un batibull, que desenredà en Catasús de Barcelona, amb el plet que aixecà contra en Garriga. La casa Catasús féu funcionar uns quants anys la serradora, i plegà. Fa dos anys ho vengué tot al fabricant i negociant de Manresa, en Lluís Vinyes.

En Modest Font, de Sta. Perpètua de la Moguda, per 15.000 ptes comprà cal Gargaló i un camp adjunt, on hi bastí, el 1919, una important serradora a la qual hi treballà la fusta de les belles obagues de Busa i de St. Llorenç. Per a l'explotació de les obagues de Busa féu construir el camí de carro de Valielles.

Aquestes potents serradores i les diverses molines que funcionaven d'ací a Morunys, a no trigar gaires anys, devoraran les immenses i preuades bosquíries que donen una fesomia tan gaia a tot aquest país, comparables amb les més encisadores de la poètica i lliure Suïssa.

Si hagués imperat el seny en les explotacions, encara haurien millorat els boscos, i jamai no haurien acabat la fusta, i aquestes serradores

sempre més haurien pogut funcionar. Nosaltres, un bon xic, i els venidors, sobretot, palparan els mals resultats del vandalisme actual, car trigarà moltes dotzenes d'anys fins que aquestes obagues es tornin a repoblar d'espesses i belles bosquíries, com les destrossades» (29). Mossen Josep Armengou escrivia des de la parròquia de Llinars entre 1910 i 1926.

A manera de síntesi:

D'una manera molt genèrica hem intentat explicar que els boscos s'han explotat des de fa segles; que els perills de la desforestació, de la reculada del bosc no són nous i que des de fa molts anys s'ha intentat legislar sobre l'ús del bosc, a mesura que esdevé un bé preuat, una font de riquesa. La història demostra que durant centenars d'anys el bosc s'ha recuperat, que amb l'ajuda o sense s'ha regenerat, i que un tipus de bosc ha deixat pas a un altre (de la fageda que ocupava la baga de Queralt al bosc de pi actual, per exemple). Però de ben segur que la pressió a la qual avui està sotmés el bosc és molt superior, molt més potent, que en èpoques reculades. Si aprenem de la història entendrem que, com abans, avui cal protegir-lo i conservar-lo ⚡

**BOLSOS
CALÇAT
MARROQUINERIA
ARTICLES DE VIATGE**

C. Àngels, 14 Tel. 821 30 14 BERGA

**PASTES DE FULL - COQUES
PIZZES - ENSAIMADES
CROISSANTS - PASTISSOS**

**SERVEI PER A FESTES:
Batejos
Comunions
Aniversaris**

C. Buxadé, 3 Tel. 822 14 65 08600 BERGA

LES CARBONERES

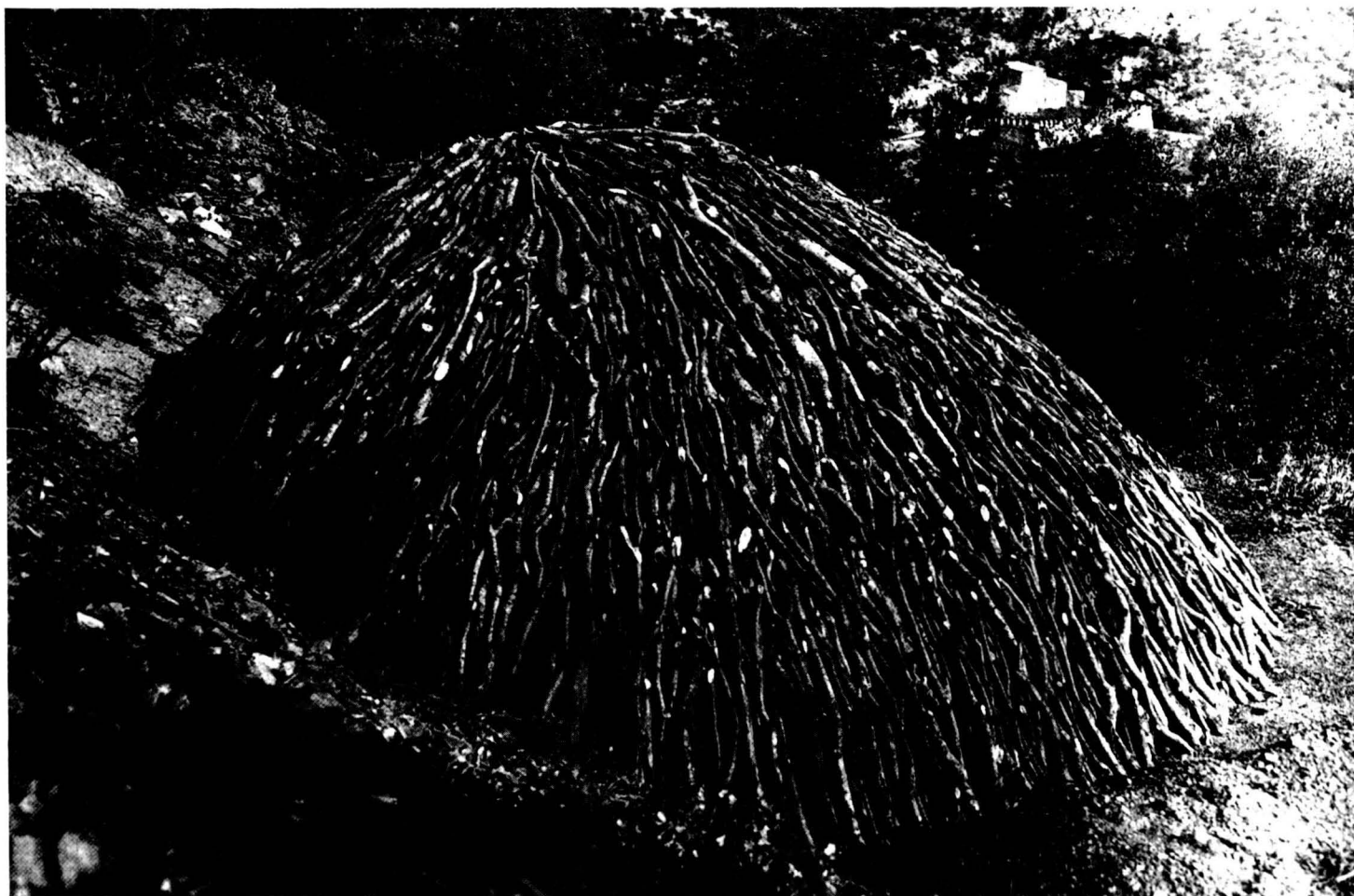
Es feia carbó de roures, oms i, sobretot, d'alzines, i fins i tot s'aprofitava el bruc i l'arboç. Es començaven a tallar els arbres en lluna vella i es posava a reposar. Les piles es començaven a fer per l'ull i es col·locaven primer els buscalls més gruixuts procurant que la llenya més prima anés a la part del davant de la carbonera. Les piles tenien una base de cinc o deu metres de diàmetre i uns tres o quatre metres d'alt. La pila s'havia d'abrigar amb les branques de boix o d'alzina i seguidament colgar-les de terra, preferentment d'argila.

Tot seguit s'encenia la pila des de l'ull o xemeneia -s'hi enfilaven amb una escala-, tot fixant-se per quina banda bufava el vent. Una colla de troncs tallats i esquarterats a mida servien per encendre la pila i amb unes eines adequades, la burja i el ganxo, s'avivava el foc. Tot seguit es tapava l'ull i tot seguit el carboner començava a controlar el foc, afegint-hi més o menys

buscalls i fent forats a la pila perquè el foc podés respirar. El foc s'havia de mantenir baix durant un parell de dies i després ja es feia pujar fins que les flames sortien per l'ull. Segons el color del fum els carboners sabien com anava la cuita: el fum de color blavós anunciava que la carbonització estava a punt d'acabar.

Sovint calçats amb esclops, els carboners començaven a desempilar; ho feien de nit, així sabien si la pila s'encenia per algun costat i no patien tanta calor. Utilitzaven una colla d'eines -raspalls, rampins, pales amb les quals desbrigaven el carbó i l'escampaven per apagar-lo. El carbó era carregat en matxos o carros i es portaven al comerciant que comprava el carbó.

(Extret de: X. Cortadellas i E. Costa: *El temps del carbó*, La Bisbal d'Empordà 1995).

Pila de fusta d'alzina per una carbonera

TOT TALLANT EL BOSC

«Els arbres dels boscos eren tallats pels picadors. Ho feien amb destrals. Si els troncs eren gruixuts, ho feien per parells. Quan faltava poc per caure l'arbre, l'apuntalaven amb un pal a fi d'aconseguir que caigués en la direcció desitjada. Un cop a terra, se n'eliminaven les branques i es pelava l'escorça. Si era per fer bigues, els picadors les quadrejaven allà mateix. Fixaven el tronc per cada cantó damunt d'uns caps de biga amb grapes de ferro, de manera que quedés una mica alçat. Marcaven de llarg amb un cordill tenyit la cara que havia de ser planejada i, a cops de destral molt precisos, l'operari, situat damunt del tronc, anava eliminant fusta fins a conformar la primera cara.

Tot seguit es girava 90° i es feia la segona cara pel mateix procediment, i així tots els costats. Segons la llargada i secció, les peces tallades rebien diversos noms: seixantens, doblers, vint-i-quatrens, files, filetons, etc. Si els troncs havien d'anar a la serradora, els tallaven a la mida (normalment divuit pams).»

(Extret de: Joan Grau: La Serradora d'Àreu, Quaderns de Didàctica i difusió del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, Terrassa 1993.

Dibuix on es reproduïx els picadors tallant un arbre i pelant-lo

DIBUIX: JORDI BALLONGA.

Sant Jordi
1996

L'EROL
núm. 50

RELOTGERIA

JOIERIA

CANALS

C. CIUTAT, 40 Tel. i Fax 821 13 85 08600 BERGA

NOTES

1. Jordi Bolós i Masclans: *Anàlisi pol·línica i història medieval. Aportació al coneixement del paisatge pirinenc durant l'edat mitjana*, a «Quaderns d'Estudis Medievals», any III, núm. 10, Desembre de 1982, pp. 635-638.
2. Ramon i Jaume Corominas: *Estudi de diferents peces de pedra de probable època medieval i utilitat desconeguda*, a «L'Erol» núm. 48, pp. 10-14, Berga, Tardor 1995.
3. Jordi Bolós i Víctor Hurtado: *Notes històriques del Ripollès els segles IX i X*, a «Quaderns d'Estudis Medievals», any II, núm. 4, juny de 1981, pp. 209-218.
4. Manuel Riu i Riu: *Formación de las zonas de pastos veraniegos del Monasterio de Santes Creus i en el Pirineo durante el s. XII a Santes Creus 1962*.
Jaime Santacana Tort: *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona 1974.
5. Marc-Aureli Vila: *La vida i l'economia de Catalunya. Segles XIII a XVII*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 1983, pp. 79.
6. Joan Serra Vilaró: *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona 1947, pp. 415-418.
7. Joan Serra Vilaró: *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona 1947, pp. 415-418.
8. Marc-Aureli Vila: *La vida i l'economia de Catalunya*, pp. 82.
9. VV.AA.: *Borredà*, Berga, Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit, núm. 5, 1990, pp. 104-114.
10. Núria Sales: *Els segles de decadència. Segles XVI-XVIII*, a «Història de Catalunya», vol. IV, Barcelona, Edicions 62 s/a, 1989, pp. 211.
11. M. Àngels Sanllehy: *L'explotació forestal dins una economia muntanyenca d'Antic Règim: Era Val d'Aran (segles XVIII-XIX)*, a «Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», Barcelona 1984, vol. 1, pp. 193-201.
12. Joan Giménez: *La qüestió forestal a Catalunya. Les ordinations de 1627*, a «Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», vol. 1, Barcelona 1984, pp. 245-253.
13. En aquest mateix Erol Josep Busquets ens parla de la concòrdia feta l'any 1687 entre la Universitat de Berga i els barons de Gironella pel control de les bagues de Vilosiu, Noucomes i Segalés.
14. Pierre Vilar: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. 3, Barcelona, Edicions 62, 1986, pp. 203-204.
15. Pierre Vilar: pp. 336-337.
16. Montserrat Carbonell: *Els comunals i la societat pagesa. Un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII-principis XIX)*, a «Recerques», núm. 13, Barcelona, Ed. Curial, 1983, pp. 123-132.
17. Pierre Vilar: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. III, Barcelona, Ed. 62, 1966, p. 407.
18. Josep Bringue i Portella: *Algunes reflexions sobre els béns comunals a la Catalunya Moderna*, a «Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», vol.1, Barcelona 1983, pp. 165-175.
19. Roser Serra i Llorenç Ferrer: *Un qüestionari de Francisco de Zamora (1789)*, a «Estudis d'Història Agrària», núm. 5, Barcelona 1985, pp. 179-180.
20. Prudenci Bertrana: *Els Herois*, dins Obres Completes, Barcelona, Biblioteca Perenne 20, 1965.
21. Pascual Madoz: *El principat de Catalunya*, al «Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar», Barcelona, Ed. Curial, 1985, pp. 344.
22. Josep Noguera i Manuel Sistach: *La Minería al Berguedà*, Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1991, Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit núm. 6, pp. 15-18.
23. Joan Rabagliato: «L'evolució de l'ús dels recursos de la terra», a **Geografia General dels Països Catalans**, vol. 2, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1992, pp. 139.
24. Enric Bartrina: *El castell de Guardiola*, Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà, 1985, pp. 84-85.
25. Carles Salmeron: *Els ferrocarrils del Berguedà*, Barcelona, Ed. Terminus, 1990.
26. Jacinto Vilardaga: *Efemérides bergadanés*, Berga 1917.
27. Carles Salmeron: *Els trens del Berguedà*, pp. 90.
28. Josep Noguera i Canal: *Berga en temps del Canal Industrial (1885-1900)*, Berga, Col·lecció Els Llibres de l'Àmbit núm.3, 1989, pp. 44.
29. Josep Armengou i Santandreu: *Notes històriques i rectorologi de la parròquia de Llinars de Berga, bisbat de Solsona*, a «Quaderns de l'Àmbit, núm. 1», Berga 1991, pp. 97-98.

Rosa Serra Rotés

PLANA

 assessoria s.l.

GABINET D'ECONOMISTES

ASSESSORIA D'EMPRESES ASSESSORIA FISCAL

Ctra. de Sant Fruitós, 32 - 1r. 1a
Tel. 821 19 04 Fax 822 08 62 **BERGA**